

КОНЦЕПТОСФЕРА ОПОВІДАННЯ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «ДІВЧАТКА» В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ

Пешкова О.І.,

студентка групи ФПб-1-14-2.0д, IV курс,
спеціальність «Філологія (переклад)»
deora_2@mail.ru

(науковий керівник: А.В. Гайдаш),
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053

У статті розглянуто особливості концептосфери оповідання Оксани Забужко «Дівчатка» вихідною (українською) мовою та мовою перекладу (англійською), проаналізовано зв'язки між ними та з'ясовано відмінності в сітках концептів оригінального та перекладеного оповідання.

Ключові слова: концепт, сітка концептів, концептосфера.

Пешкова О.І.

Концептосфера рассказа Оксаны Забужко «Девочки» в переводческом аспекте

В статье рассмотрены особенности концептосферы рассказа Оксаны Забужко «Девочки» на исходном (украинском) языке и языке перевода (английском), проанализированы связи между ними и выяснено различия в сетях концептов оригинального и переведенного рассказа.

Ключевые слова: концепт, сетка концептов, концептосфера.

O. Pieshkova,

The concept field of Oksana Zabuzhko's short story "Girls": translational aspect

This article deals with the conceptual field of Oksana Zabuzhko's short story "Girls" in its original Ukrainian version and English translation. Modern Ukrainian culture integrates in the world one actively, thus sharpening the problem of reception of Ukrainian literature as a main constituent of Ukrainian culture, what leads us to the problem of reception of literary works by Oksana Zabuzhko as a renowned Ukrainian writer. Since "Girls" short story is not paid much attention to in Ukrainian philological studies, the main purpose of this research is to outline the peculiarities of this short story in its Ukrainian and English versions. In the research process the main concepts — the "Darka" and "Effie" concepts — are established and deconstructed, with concepts that constitute them. The links between all the concepts are demonstrated. Also the main differences between the conceptual fields Ukrainian original and English translation of the short story are examined.

Key words: concept, concept field, translation, literary work reception.

Вступ. Вибір теми зумовлений розширенням глобалізаційних процесів, взаємозв'язків та взаємодій культур, до яких зараз долучається Україна. Українська культура інтегрується у світову, і тому актуальність дослідження полягає в рецепції зарубіжними читачами української культури через твори українських письменників. Зокрема, добре відомими в Україні та за її кордоном є твори Оксани Забужко, і їх рецепція українськомовними та англійськомовними читачами зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою статті є побудова концептосфери оповідання Оксани Забужко «Дівчатка» та з'ясування її особливостей в оригінальній та перекладеній версії оповідання.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- окреслити загальну схему творення концептів Оксаною Забужко;
- виокремити основні концепти оригіналу оповідання «Дівчатка» та з'ясувати особливості їх функціонування;
- виокремити основні концепти оповідання «Дівчатка» у перекладі та з'ясувати особливості їх функціонування.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез тощо. Творчість Оксани Забужко є визначним феноменом сучасної української літератури. Творчу біографію письменниці досліджували такі літературознавці, як Я. Голобородько, Ю. Кульбабська,

Н. Зборовська та ін. Не оминули увагою творчість Оксани Забужко і зарубіжні вчені: В. Блекер, М. Андрейчик та ін. У перекладознавчому аспекті її творчість досліджувала О.Ф. Сизова.

Результати дослідження та обговорення.

У сучасному літературознавстві багато уваги було приділено питанням реалізації мотиву жіночої дружби та сестринства в оповіданні. Це питання детально розглядає В. Агеєва, його ж порушує у своєму дослідженні Ю.М. Копейцева, яка зазначає, що оповідання «Дівчатка»... «є розгортанням теми сестринства, яке, не зреалізувавшись, пізніше вилилося в Дарки у сафічну дружбу з однокласницею Ленцею» [3, 140]. В. Костюк відзначає, що тема жіночої дружби в творі тісно переплітається з темою жіночої зради [4]. Досліджувалося також і питання екзистенційної самотності людини в «Дівчатках». Зокрема, Ю. Кульбабська стверджує, що це — оповідання про людину, яка намагається знайти себе у стосунках з іншими, але приречена на відчуття власної неповноцінності та безглуздості життя [5, 39].

В оповіданні «Дівчатка» письменниця прослідковує становлення особистості у підлітковому віці на прикладі двох дівчат — Ленці (Олени) і Дарки. Т. Качак відмічає, що Оксана Забужко використала для цього принцип опозиції — протиставлення двох характерів, двох світів, двох реальностей. У своєму дослідженні вона дає досить змістовну характеристику стосункам дівчат: «Спочатку протиставлення Дарки і Лени, а потім їх зближення і дружба — дорога героїнь до дорослого життя. Лесбійське захоплення школярок — це тільки один етап, а можливо, зациклення на одній проблемі — «гомолюбіві». Звичайно, це впливає як на внутрішній світ дівчат, так і на майбутню позицію щодо чоловіків і ставлення до них... Дарка займає позиції лідера у класному колективі... Стереотип лідера у Дарки залишився і надалі, як стала позиція в житті, Лена ж пішла іншим шляхом. Вона стала легкодоступною для всіх і бажаною для кожного. [2, 418–419].» Стосунки Ленці й Дарки реалізуються за законами грецького мислення — теологічного поняття, яке конститує мисленнєву парадигму переважної більшості людства [7]. Оскільки для грецького мислення характерна метафора тіла як найвищого вираження досконалості, стосунки Ленці та Дарки реалізуються у фізичному аспекті. Звідси близькість символічно зображується через тілесний контакт, і оскільки саме тілесний контакт традиційно вважається символом квінтесенції почуттів близькості, саме це обирається за символ. Дарка і Ленця являють собою концепти, які поєднують у собі, і самі є репрезентантами інших концептів і понять.

Говорячи про концепти, не можна залишити поза увагою схему творення концептів Оксаною Забужко в оповіданні. Розгортання концептів є

абсолютно типовим для грецького мислення — подається їх розлогий опис. Концепт Оксани Забужко будується із власне його найменування, довгого ланцюга епітетів різного типу (або ж дескриптивних груп слів, до складу яких входять епітети), розгорнутих порівнянь, на які потім накладаються ремінісценції. Приклад такої організації можемо спостерігати вже в першому реченні. Концепт «*дівочий профіль*» розкривається через порівняння «*наче в натурниці Брака*», за яким йдуть описи, які побудовані переважно з епітетів «*з загонистим підйомом вилиць, із делікатною кирпою носика, з по-мулатськи віддутими губенятами і т. д.*», на які накладається ремінісценція «*пам'ятаю, то була сліпучо-біла балерина...*». В результаті ми отримуємо складний, важкий, проте повноцінний образ — концепт. Ця схема є базовою і не претендує на вичерпність, проте дозволяє зрозуміти побудову концептів у Оксани Забужко. В своєму перекладі Аскольд Мельничук зберігає цю схему творення концептів, яка не є типовою для англійської мови.

В оповіданні «Дівчатка» можна виділити два основні концепти: Ленця — Скальковська і Дарка, які постійно знаходяться у взаємодії між собою. Ці концепти є найскладнішими, найбільш багатогранними. Ленцю ми зустрічаємо саме з таким іменем, і на цьому також варто зупинитися: повне її ім'я — Олена, його значення — «світла», «обрана», або ж «гречанка». Певною мірою це дійсно відбиває її роль в житті Дарки — вона є для неї, принаймні спочатку, світлою (пізніше в Дарки настане період розчарування, коли вона зрозуміє, що Ленця, нездатна дати їй щось в інтелектуальному, духовному чи емоційному плані, буде намагатися підтримувати з нею лише фізичний зв'язок). Дарка трансформує ім'я «Олена» в «Ленця», пропустивши його через призму себе, порівнявши її образ з «оленятком» (тема фізичного, тілесного контакту, яка висвітлювалася нами раніше), який в свою чергу є конкретним вираженням (метафоричною транспозицією) абстрактного образу «крихкості живого». Зв'язок Ленця — оленятко цікаво простежити в перекладацькому аспекті. Ось як передає цей епізод А. Мельничук: «*Fee, Fi, Fo, Fawn chanted the other girls, but Darka couldn't bring herself to say it: the fawn was simply Effie and none other, because these slopes and angles, lines pushed to the breaking point, suggested something else entirely (8)*». Тут можемо спостерігати зсув концепту — в оригіналі дражника спрямована на ім'я Ленка, розкриваючи причини появи антропоніму Ленця. Тут же акцент зміщується на «оленятко». Слід відмітити, що трансформація Олена — оленя — Ленця в перекладі відсутня, а це вже робить концепт хитким, розбиваючи його на дві малозалежні складові «Effie» і «Fawn». На зміні Аскольдом Мельничуком імені Ленця на Еффі (Effie) також варто наголо-

сити — за своїм звучанням воно близьке до слова «олень» (Fawn), але має цілком інше первинне значення — «щастя» чи «добре сказано». Зміна імені змінює відповідно первинне значення концепту, розкриваючи іншу його грань — Дарка все одно була щаслива з Ленцею, і більшість її згадок, в тому числі й останніх, були світлими, приємними, можна сказати — щасливими. Цікаво також проаналізувати образ Ленці в такому уривку: *“But she’ll go—whatever happened to Fawn—Effie—Faron?(8)”*. Тут він потрібний. Перший та другий концепти ми вже розглянули, тому зупинимось детальніше на третьому. Фейрон — це чоловіче ім’я, яке означає «красивий слуга». Аскольд Мельничук не лише надає образу Еффі-Ленці маскулінного забарвлення, а ще й приховано натякає на домінуюче положення Дарки щодо неї. Ю.М. Копейцева слушно зауважує: *«Важливим у цій повісті є мотив конформізму і прагнення людини володіти іншою [3, 141].»* Дарка інтерпретує Ленцю як «красивого слугу», причому не без сексуального, лесбійського підтексту. Можна сказати, що Дарка виражає свою владу над Ленцею за допомогою тілесного контакту, який без перебільшення можна назвати сексуальним зв’язком. Тут ми бачимо, як пов’язуються в одному концепті Дарки два — сексу та насильства (влади), які завжди є неподільними. Варто також наголосити на появі маскулінної інтерпретації образу Еффі-Ленці, оскільки Аскольд Мельничук робить це двічі. *“Yet who knows what life turned her into eventually? Effie: epebe. (8)”*. Поняттям «ефеб» він замінює поняття «отроковиця». Ефеб — в давній Греції це молодий юнак, який проходив військову службу в армії (Оксфордський словник). Тут також простежується зв’язок з давньою Грецією, якого у вихідному тексті не було (перекладач додає концепт давньої Греції до концепту Еффі-Ленці), але цей концепт цілком вписується в парадигму грецького мислення. Маскулінізація образу Еффі-Ленці є прихованою картиною реальної дійсності — сильних, вольових жінок та невпевнених у собі чоловіків.

Узагальнюючи концепт Ленці, можна відмітити, що Ленця — невід’ємна частина Дарки: вона сама зізнається в цьому: Ленця не прийшла ззовні — вона розвинулася зсередини Дарки, як її власний орган. Як дочасно приспаний ген спадкової хвороби. Концепт «Ленця» інтегрований в концепт «Дарка», звідси випливає, що Ленця — це alter ego Дарки. Але Дарка, схоже, вважає її своїм «темним боком Місяця», втіленням всього того темного, що є в душі (як дочасно приспаний ген спадкової хвороби). І що цікаво, на основі твору можна розробити ще одну інтерпретацію: Ленця — це втілення всього кращого, що є в Дарці. І недаремно Дарці здається, що Ленця може бути її сестрою: *«... а, може, здогадується тепер Дарка, може бути сестрою: старшою сестрою — то*

такий самий природжений інстинкт, як і бути матір’ю...» (8).

Цікаво також зупинитися на концепті Дарки, оскільки Аскольд Мельничук не змінює її імені, на відміну від Ленці. Дарка — домінаATRIX у стосунках з Ленцею, можна припустити, що вона має зародкову мегаломанію (прямий індикатор — всі-і-всі-підминаючої-під-себе Дарки). Прямою вказівкою на це також є уривок *«...Дарка вже мала за собою біографію, цілком гідну майбутнього кримінального або політичного лідера»*). Дуже яскраво домінуюча позиція Дарки виявляється й у стосунках з єврейкою Римочкою Браверман, і Аскольд Мельничук дуже своєрідно передає це у перекладі. Так, він змінює ім’я Римочки на Рівка (Rivka), скорочене єврейське Ребека (Rebecca), щоб зберегти концепт «єврейськості» (який, до речі, реалізується у творі через нерозривний зв’язок з концептом Дарки). І далі Мельничук розгортає перед нами реалії українського життя, які в західному світі визначаються як типовий антисемітизм: *“After Darka sicced on her a group of classmates, including red-haired Misha Khazin and Marina Weissberg, who chased her from school to the entrance of that apartment building built by prisoners of war, in one breath chanting Kike, kike, running down the pike ... (8)”*. Дразнилка тут потребує додаткових пояснень: в оригіналі концепт тримається на словах «жид» і «бігти», в перекладі ж зв’язок з вихідним концептом підтримується лише словом «бігти», що, безперечно, послаблює його, і як можемо побачити далі, розкитує саму структуру концепту Римочка-жид: потребує додаткового пояснення ситуації, коли всі однокласники в класі дружно почали дразнити її жидовкою. Але тут до структури концепту входить реалія українського життя, передати яку досить важко, оскільки подібні ситуації навряд чи мають місце у західному світі. Проте без цієї реалії важко осягнути концепт «домінаATRIX» у структурі концепту «Дарка». Н. Зборовська відмічає, що сестринський конфлікт у творчості Оксани Забужко набуває демонічності [1, 126]. Ми наважимося висловити думку, що у стосунках Дарки й Ленці «демоном» є саме Дарка, причому ця демонічність напряму пов’язана з домінуючістю. Такий стан справ є цілком характерним для тих, хто страждає на мегаломанію, оскільки дихотомія влади та стосунків — це тонка грань, на якій балансують всі подібні люди, і звідси бере свій початок демонічність. Але концепт Дарки включає в себе не лише проблему влади й стосунків. В кінці твору Дарка підводить ніби підсумок своїх пошуків, якими стали їх з Ленцею стосунки: *«...і всі наші намагання набути чим побільше — грошей, мужчин, дипломів, вражень, дипломів, суконь, автомобілів, — тільки жалюгідні, смішні потуги наблизитися до плюскінченності, додаючи до мізерної суми одиницю за одиницею» (8)*. Дарка прагне знайти себе

в стосунках з іншими, і її стосунки з Ленцею стали саме таким дзеркалом, в якому віддзеркалювалася частина її самої, однією з граней многогранника, яким є її власна особистість. Тобто, якщо узагальнити це, можна сказати, що до складу концепту «Дарка» входить ще й концепт «двійника».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основними образами-концептами оповідання «Дівчатка» є Дарка та Ленця. Кожна з них також є носієм інших концептів. Проте жоден концепт не реалізується окремо один від іншого як в межах об'єднуючого концепту, так і між об'єднуючими концептами. Так, концепт «домінастрікс» є характерним для Дарки, а концепт «красивого (привабливого у фізич-

ному відношенні) слуги» — Ленці, але реалізуються вони тільки у стосунках дівчат разом з концептом людських стосунків. Концепт антисемітизму нерозривно пов'язаний з концептом домінантної позиції («домінастрікс»), а концепт «двійника» — з пошуками себе та місця у світі (до цього концепту під'єднується й концепт «жінка/жіночність»), і всі ці концепти складаються в один — концепт Дарки. Такою є вихідна концептосфера оповідання «Дівчатка». Перекладач оповідання Аскольд Мельничук додає до неї ще два концепти — маскулінності та давньої Греції, що розкриває інші грані світобачення та світосприйняття Дарки та Ленці. Загальна схема концептів та їх взаємозв'язку наведена нижче.

Примітка: концепти у світлих рамках відсутні у тексті оригіналу (додані Аскольдом Мельничуком у перекладі)

ДЖЕРЕЛА

- Зборовська Н. Півість «Я, Мілена» О. Забужко у «феміністичному» дзеркалі // Н. Зборовська, М. Ільницька. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. — Львів : Літопис, 1999. — с. 127–133.
- Качак Т. Проблема жіночої дружби і зіставлення характерів у прозі Лесі Українки, Оксани Забужко, Світлани Йовенко: асоціативна паралель / Тетяна Качак // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. — Т. 4. — Кн. 1. — Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. — С. 410–426.
- Копейцева Ю.М. Жінка і жіночність як вияв сучасного колориту українки (на матеріалі оповідань Оксани Забужко «Сестро, сестро», «Я, Мілена» та повісті «Дівчатка») / Ю.М. Копейцева // Наукові записки. — Х., 2009. — Вип. 3. — Ч. 1. — С. 139–144.
- Костюк В. Дискурс ненависти в оболонці порногладуру / В. Костюк // Критика. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://krytyka.com/ua/articles/dyskurs-nenavysty-v-obolontsi-pornoglamuru>
- Кульбабська Ю. Спроба психоаналітичного підходу до інтерпретації прози Оксани Забужко // Мандрівець. — 2005. — № 6. — С. 35–41.
- Тут могла б бути ваша реклама [Текст] : [збірка] / Оксана Забужко. — Харків : Клуб Сімейн. Дозвілля, 2014. — 316 с.
- Boman T. Hebrew Thought Compared with Greek. Trans. Moreau J.L. London : S.C.M. Press, 1960. Pp. 224.
- Girls. A Story. Translated by Askold Melnyczuk. Boston — New York — San Fransisco <...>: Arrowsmith, 2005. — 38 p.

REFERENCES

- Zborovska, N. (1999). Povist "Ya, Milena" O. Zabuzhko u "feminystrychnomu" dzerkali [O. Zabuzhko's Story "I, Milena" in the "Feminist" Reflection]. Lviv, Litopys, pp. 127–133.

2. Kachak, T. (2007). Problema zhinochoi druzhby i zistavlennia kharakteriv u prozi Lesi Ukrainky, Oksany Zabuzhko, Svitlany Yovenko: asociativna paralel' [The Problem of Women's Friendship and Characters Comparison in the Prose by Lesia Ukrainka, Oksana Zabuzhko, Svitana Yovenko: an associative parallel]. *RVV "Vezha"*, (4), 410–426.
3. Kopeitseva, Yu. M. (2009). Zhinka i zhinochnist' yak vyiv suchasnoho kolorytu ukrainky (na materialii opovidan Oksany Zabuzhko "Sestro, sestro", "Ya, Milena" ta povisti "Divchatka") [The Woman and Femininity as the Manifestation of a Modern Flavor of Ukrainian Woman (on the materials of Oksana Zabuzhko's short stories "Sister, sister", "I, Milena" and "Girls")]. *Naukovi Zapysky*, (3), 139–144.
4. Kostyuk, V. Diskurs nenavysti v obolontsi pornohlamuru [The Discourse of Hatred Encapsulated in Pornographic Glamour]. *Krytyka*. <https://krytyka.com/ua/articles/diskurs-nenavysty-v-obolontsi-pornoglamuru>
5. Kulbabska, Yu. (2005). Sproba psychoanalytychnoho pidhodu do intrpretatsii prozy Oksany Zabuzhko [An Attempt of Psychoanalytical Approach to the Interpretation of Oksana Zabuzhko's prose]. *Mandrivets*, (6), 35–41.
6. Tut mogla b buty vasha reklama [You could Place Your Advertisement Here]. (2014). Kharkiv, Klub Simeynoho Dozvillia, 316 p.
7. Boman, T. (1960). *Hebrew Thought Compared with Greek*. Trans. Moreau J. L. London, S.C.M. Press, 224 p.
8. *Girls*. (2005). A Story. Translated by Askold Melnyczuk, Boston — New York — San Fransisco <...>: Arrowsmith, 38 p.